

Ћ Подручја

Милорад Вујашанин Цујо
Селман Тртовац

РАСПРАВА О УМЕТНОСТИ

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Веома се радујем нашем предстојећем дијалогу! Као што смо се телефоном договорили, разговор можемо конципирати кроз принцип напада и одбране. Тај концепт је усмерен ка томе да нашем дијалогу да динамику и „сочност”.

На 49. страници књиге *Кризe новина* кажеш: „Метафизичко отвара субјективни психолошки простор а он по својој природи, склон да идеализује, улепшава свет до хедонистичког блаженства. Оностраност не брине за чињенице већ се увек држи фиктивних места која је могуће сазнавати само интуитивним наслућивањем...”

Пошто се тај твој став екстремно разликује од мог става, волео бих да тачно знам како си дошао до тог закључка. Мислим да бисмо полемику, можда, могли да започнемо на овом месту?

Пријатељски поздрав,

Селман

ЦЈУЈО:

Дакле. Ако помоћ потражимо у језику, у анализи самог појма *метафизика*, који објашњава ствари изван њихове физичности (што значи и ван граница оног што о истој можемо сазнати на основу директног искуства, тако да извесно нешто само претпостављамо објашњавајући га сопственом маштом, замислима, идејом), закључићемо да идеализам проистекао из оваквог приступа неминовно може да заведе до блаженства као крајњег стања личног, солипсизма, или, чак, његове супротности – незнања.

СЕЛМАН:

Оно што осећам као спорно јесте тврдња да се метафизичко (после или изван физичког) налази изван искуства, то јест да нешто само претпостављамо објашњавајући га сопственом маштом.

Моја позиција јесте да радикалност ставова, уз нетранспарентност мишљења, може водити у најдубље поноре људског постојања. Већ два дана размишљам како си дошао до тако радикалне тврдње да извесно нешто објашњавамо само маштом, те да кроз такав приступ долазимо до идеализма, који опет неминовно води у крајња стања блаженства или безнађа.

Узмимо пример Јозефа Бојса, то јест пример његове позиције у којој шаманизам и теозофија Рудолфа Штајнера играју важну улогу. Метафизика и искуствена спознаја непознатих, по мом мишљењу, најдубљих слојева људске свести, како појединачне тако и колективне, не морају бити пут у ћорсокак, већ могу бити добра основа за развијање комплексне уметничке стратегије.

Постоје уметници који у метафизичко поље улазе потпуно случајно, неспремни, неки тамо залутају, неки тамо нису ни крочили али маштају... Ако говоримо о тим случајевима езотерије, локалним шаманима, мистификаторима, онда говоримо о аномалијама у уметничком свету, односно на уметничкој сцени и ту се сасвим слажемо.

Наш дијалог има много ширу перспективу и потенцијал од критике паланке, чини ми се. Он може, сигуран сам, да рефлектира најбитнија питања уметности, планетарна питања! Питања могућих уметничких путева! То што физички живимо и радимо у провинцији, ти у Краљеву, а ја у Београду, то нас уопште не спречава у нашој намери?

ЦУЈО:

Када год покушамо да било шта кажемо, морамо да знамо јасно шта поједини појмови стварно значе а никако да их „осећамо” или „емоционално доживљавамо”. Ово стога што немамо права да мислимо да оно о чему имамо представу, визију, уверење, јесте баш то. Зато сваку мисао/појам треба обазриво проверити, прво догматски па искуствено. У случају да нам се докаже да иста/исти не одговара нашој претпоставци о њој/њему, онда оно што смо мислили треба накнадно именовати и предложити као ново обележје.

Значи, ја сам мисаоно обележје: уметност, никако не претпостављам већ је разумем само онако како се у језицима објашњава. Крајњи закључак о ономе шта је уметност изводим на начин преклапања значења у њима. Пошто је, по мом закључку изведеном из ових објашњења, уметност све оно што човек чини, ово значи да је и ломљење гранчице да бисмо направили чачкалицу за чишћење зуба уметнички чин, а са-

ма чачкалица уметничко дело. Стога ми се све оне позиције ванредних, езотеријских, шаманских, теозофских или било каквих тајни којих су се извесни „велики” уметници прихватили, чине као бег од оног што би већини човечанства требало да представља стварност.

Већ си имао прилике да чујеш моје мишљење о томе да су екстремна застрањивања (позитивна или негативна) добра само ако им је крајњи циљ да се јасније сагледа и пропорционално тачније одреди она, за човечанство најзначајнија средишна тачка – истина.

Само тако је оправдан и твој или било чији метафизички занос, трагање за оностраним искуством, рачунање на различитост као изузетност.

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

потпуно се слажемо да већина неспоразума у неком дијалогу настаје услед различитих интерпретација или разумевања неког појма.

Моје разумевање уметности и тога шта значи трагање за истином у уметности кроз визуелни језик (слажемо се да је истина најзначајнија средишња тачка) није у директној вези са питањем значења појма уметности. Познате су ми оквирно Витгенштајнова размишљања у вези са проблемом који помињеш. Целокупна постмодерна теорија уметности се базира управо на Витгенштајновој филозофској позицији. Мислим да су постмодернистичка поља мишљења, попут лингвистичких игара, семантике, херменеутике веома изазовна интелектуална поља, да представљају могућности изврских интелектуалних вежби, али она неће решити проблем капитализма, нити учинити свет бољим за живот, а ни нас неће учинити бољим људима. У времену у коме живимо, чини ми се да такве позиције више не задовољавају потребу уметника, а ни других мислилаца, за истином, то јест за новом парадигмом. Зато морам рећи да ми није битно како би неки поједини спорни појам требало назвати, ако се слажемо око средишне тачке, око питања истине. Неко би могао рећи: а шта је онда уопште истина; јер и ту има различитих приступа (од Платона па до данас). За мене је истина (да тај појам са моје стране одмах дефинишем) у уметности, покушаћу да сажмем у једној реченици, тренутак или период у коме постоји дубока сагласност између реалности, с једне стране, и свести и материјализације уметничког исказа, са друге. Поред тога, додао бих да се реалност и свест константно мењају великом брзином.

Ако тако прихватимо горепоменуто „дефиницију” истине (дефиниција може бити и радикално другачија, то знам, на пример, да је истина релативна и да је истина оно што група људи у одређеном контексту, дискурсу и одређеном времену дефинише као истину), онда питање метафизике у уметности игра велику улогу. Мислим да мно-

ги уметници себи непотребно укидају огромно поље непознатог, ограничавајући се само на поље које могу да обухвате разумом, односно разборитим логичким и критичким мишљењем, поимањем и расуђивањем. Питање ума је много шире од питања разума који, само посредно можда може спознати иситину.

Што се мене тиче, то јест мог уметничког процеса мишљења и критике коју си имплицирао везано за метафизику, морам рећи да ту нема ни трага од метафизичког заноса али ни рачунања на различитост као изузетност. Метафизички занос без свих осталих елемената комплексне унутрашње стратегије је као метак без пушке. Све што се односи на метафизику је само део сасвим личне стратегије коју сам развио и која би требало да буде као један динамичан организам, способан да се мења по потреби. Рачунање на различитост као изузетност био би опаки проблем карактера који је у вези са перверзним нарцисоидним самољубљем, а који би ме спречавао да пажњу, намеру, вољу и енергију усмерим ка непознатом. Трудим се, из све снаге, да будем на опрезу и да се по потреби суочим са сопственим демонима, па и демоном самољубља, сујете и гордости. У мом раду, метафизика је поље реалности које постоји без обзира на то да ли га ја прихватам или одбацујем. Зато поље метафизике ја радо грлим обема рукама, притом не одбацујући разум, разборитост, логику, методу, стратегију, конципирање, планирање, структурирање и све остало што ми падне на памет и што ми је на располагању а може ми бити од помоћи у мом трагању.

Истина у уметности је у историји уметности увек била непозната земља, тако је вероватно и данас, само је данас много теже утврдити где је та непозната земља, чини ми се. Шта ти мислиш? Волео бих да чујем која је твоја позиција? Каква је твоја стратегија? Имаш ли ти неки предлог за планету на којој живимо, или неки план?

Пријатељски поздрав

ЦУЈО:

Складан и подударан однос чињеница, оног што је искуством потврђено да постоји, била би моја дефиниција истине.

Морам да приметим да истина најмање обитава у уметности, или да је уметничка истина, ако није чињенично утврђена, само неупотребљива херметичка фикција.

Тумачења значења појмова, као и успостављање нових, неопходни су, јер су лингвистичка, као и ликовна, општења човекови покушаји налажења оне универзалне, свима разумљиве линије кретања ка остваривању света у коме ће по дијалектичкој логици капитализам и његов суштински карактер историјски престати. Уметници су у обавези да му

у томе помогну тако што ће се, ако треба, одрећи свог сопства, самог стварања уметнина. Ово стога што несклад између од човека створеног (уметничког) и природног већ прети самој људској егзистеницији. Ако ову очигледну стварност прихватимо, неминован закључак је да је уметничка истина излишна. Значи, свесни ствараоци ће своје уметничке креације искључиво користити као научна факта која ће као и увек само потврдити, а тиме и помоћи човеку, да спозна оно што је природна истина или истина природе.

Само овакав приступ чини ми се разумним и не мислим да по сваку цену треба чувати поље уметничког јер је и поље стварног пуно феномена који су човеку довољни за потпуност живота.

Нежна субверзивност која се крије иза оног што ти називаш личном стратегијом, јесте позиција различитости као изузетности. Она – различитост – иначе је, по природи, дата стварност, а све из ње рефлектовано, унето у уметничко дело, не може се тумачити нити мерити као уметничка значајност. Стога је победа над „демоном самољубља, сујете и гордости” први предуслов да се уместо *меша* – у загрљају нађе природа.

Дакле, уметност не постоји ни због чега до да помогне јаснијем, бољем, тачнијем одређењу оне централне тачке.

Зато је неопходно разумно производити уметнине, само оне које очигледно померају лично или колективно сазнање стварности.

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Твоја мисаона позиција ме подсећа на мешавину Марксове тезе да идеје нису супстрација и фундамент постојећег света, већ је материјални живот онај који одређује духовни, политички, државни, правни и свет чињеница и Витгенштајнове позиције о језику и значењу појмова који се употребљавају. Сведоци смо да је Маркс омануо у многим стварима, то не морамо да образлажемо? Витгенштајн је до те мере злоупотребљен од филозофа и теоретичара уметности да се на крају дошло до закључка да је уметност мртва!

Сам си помињао Бонита Оливу и појаву трансавангарде! Он је мала маца за појаве и барабе које су уследиле. Данас је све релативно, плурализам истина је енорман, све може бити истина, ако се у то уложи довољно енергије, новаца и других ресурса. Питање је само политичког или економског интереса. Данас се светом управља кроз потребе а не силом!

Управо због такве ситуације, лингвистичка питања и интелектуална онанија сваке врсте иду наруку, сасвим, постојећем стању ствари. Сумњам да ће се кроз дијалектичку логику решити проблем капита-

лизма, а пре тога инициран Витгенштајновским критичким размишљањем о значењу појмова. То се ни до сада није десило, а није било ни опасности да ће се започети са решавањем. Мислим да је то тотално наивно! Нема шансе! Универзална утопија није могућа, ни на нивоу мисаоног модела, а поготову не као практични експеримент.

Размишљање о природи, складу између човека и природе је романтична позиција, веома лепа и привлачна визија. Знам многе уметнике који ми говоре, пример је Божа Мандић, о природи, о човеку и уметности, о враћању природи итд. Ти људи вероватно уживају у природи и личној хармонији, али од њих за друштво и планету нема велике користи. Они бивају перципирани као неки хипици, као неке групе чудака које су побегле и склониле се од свега. Тај концепт се чита, и код нас, као романтични ескапизам и – ћао. Тај модел се не преузима. Он се често злоупотребљава у сврху неких еколошко артистичких пројеката који су обично у функцији нечег сасвим трећег.

Данашње стратегије би морале бити много комплексније.

Поље метафизике се не може контролисати кроз механизме моћи, зато је то поље слободе! Поље метафизике је само један од елемената неке могуће стратегије. Данас, више него икада пре, кључно је питање значења проширеног појма уметности, и шта би у данашњем времену све значила социјална пластика. Које су то конкретне ствари, мисли, активности, дела итд.

Наставићу касније, има још много тога што бих желео да кажем!

Поздрав С.

ЦУЈО:

Почећу од проблема поља метафизике која је по теби место слободе.

Управо то метастање, то измештање из стварног, јесте позиција којој прибегавају сви они мислећи људи које стварност збуни до те мере да у њој више не траже решење проблема, уметничког или било ког.

Бег у онострано или одлазак у дубину сопства извитоперена је и ограничавајућа позиција слободе коју иначе треба остваривати у стварности. За прво у стварном свету пример је приступање вери, а за друго, оно што иначе одликује капиталистичка друштва, задовољење личних потреба по сваку цену.

Ово је баш оно место за које Ти тврдиш да се њиме управља светом. Она се одражава кроз слободну личност која је, у ствари, најотуђенији човеков положај којим је и најлакше манипулисати. Потреба за бескрајном слободом разумне доведе до сазнања да им је независност ограничена опстанком. Спас од пролазности увек подразумева особу супротног пола и даље до људске заједнице. Значи неопходни смо једни другима.

Кад говорим о природи, никако не мислим на стање – бити природан, понашати се како то чине сви примати. Напротив, увек рачунам са оним што нам је, такође, по природи ствари, дато – на разум. Он је та позиција која нас разликује од свих осталих бића. Само смо ми у могућности да мењамо природну стварност чак до нивоа уништења сопствене врсте. Уз помоћ разума, човек би требало да обезбеди „истост”, једнакост која сваког ослобађа оне напетости која као своју крајњу инстанцу има изопаченост, деструкцију, сукоб, разарање. Само свесни можемо учинити свет бољим местом.

Немој да те иритирају мешетари и манипуланти, невољници који нису рашчланили људскост као категорију. Управо због њих треба постојати и остајати у стварности, или уметности којој је циљ да објасни своје позиције. Сетимо се свих оних који су кроз историју свој живот посветили баш овом послу, не бих именовао никог посебно јер ова потреба може да припада свакоме. А ако бисмо сви у истом тренутку желели извесну ствар, она би тог тренутка била стварност а не утопија.

СЕЛМАН:

Основно неслагање јесте у томе што ти тврдиш да је „мета” физичко – изван физичког једнако изван стварног, а ја мислим да изван-физичког не значи изван стварног већ је метафизичко једнако стварно као што је и физичко!

Исто мислимо за уметнике који су рецепт за уметничку истину потражили у религији, или још горе у религиозној догми. Метафизичко не значи за мене да се мора ићи у дубину сопства, нити је метафизичко поље уопште нужно везано за сопство, напротив, највећи део метафизичког поља је изван сопства. То могу и да образложим касније. Што се тиче слободе, она је утопијска категорија, исто као што је и истина. Слобода је стање свести, за мене, када смо у стању да се тотално отпустимо од, током живота, научених матрица перцепције, предрасуда, и општих места. Слобода сама по себи не значи много ако иза тога не постоји неки супститут, тај супститут ја називам *comedia dell arte*. Важно питање везано за слободу је и етика, не морал, већ етика! Морал је догматска датост, а етика проистиче из принципа које сами одређујемо у циљу достизања слободе. То су све питања унутрашње стратегије, које могу општрино да образложим.

А, да! Ти кажеш „бег у онострано”! Метафизичко за мене није бег, већ је метафизичко поље свакодневно присутно у нашим животима. Немогуће је побећи у онострано или онострано. Могуће је то обзнанити свету као чин, али то је нека друга прича. Унутрашња стратегија би морала да подразумева мобилизацију целог ума, а не ослањање само

на разум. О томе ја говорим. Мислим да је битно да за примере метафизичког поља уметности не треба да узимамо *оне иззубљене душе које бауљају у ноћи*, како би рекао Вилијам Блејк. То значи: људе који су некуд побегли, у неки манастир, текију, природу, пустињу, нити оне који се баве фолклором (враћају се коренима, традицији и сл.). Око тих примера се апсолутно слажемо. Мени се такође окрене стомак када видим те појаве.

Ти кажеш: „Само свесни можемо учинити свет бољим местом”, а притом, једну реченицу пре, говориш: „Уз помоћ разума човек би требало да обезбеди 'истост', 'једнакост’”. Није ми јасно да ли сматраш да је појам свест могуће свести на разум. За мене је свест синоним за ум, а разум је синоним за део ума или свести. Твоја прва тврдња је нешто око чега се сви слажемо, око тога нема спора. Само, шта то тачно значи?

Ток мисли завршаваш једном дивном реченицом: ако бисмо сви желели исту ствар, то не би била утопија... Проблем је то *ако*, увек је проблем *ако бисмо, када бисмо...* То се никада не дешава, нажалост... Зато мислим да је једино могуће у овом моменту, и то не без улагања огромне енергије, створити мало експериментално поље у коме једна група то ако и када претвори у реалност, у чињеницу...

Толико засад.

П. п. Селман

ЦУЈО:

Ако се у овој и оваквој свеукупности човек не осећа довољно добро, принуђен је да мења себе или свет. Његова стварност је саздана од оног што постоји по природи ствари – природним устројством насталих правила и закона, као и од оног што је сам човек кроз своје постојање створио као правила и законе.

Свет је могуће сагледавати и сазнавати са измакнуте, померене, позиције са стране, али је могуће и у свему учествовати и искуствено га спознавати. Заједничка тежња је да се исти схвати, разуме.

Са дистанце, сви закључци о нечему имају битан недостатак, зато што су створени претпоставкама, домишљањем, наслућивањем стварности. Директним учествовањем у процесима стварног света стиче се искуствено сазнање о истом, све преживите, претрпите, доживите, осетите на себи.

Јасно је, дакле, да су уверења проистекла из изравног искуства основанија, реалнија, ближа истинитој природи ствари.

Људска правила и закони које су чинили они измештени посматрачи света су такође одвојени од реалног, мање основани, даљи од истине природе ствари. Самим тим им је умањена снага утицаја на

промене реалног света. Са померене позиције гледања користимо ум (памет), а он је само обележје способности мишљења и сазнавања.

Из директног, непосредног искуства добијамо правилно логичко расуђивање. Схватато смисао, значење. Појмимо, проникнемо, учимо оправданост ствари. Дознамо, сазнамо, постанемо свесни објективног света. Овим практично истовремено обезбеђујемо и ограничавамо испољавање сопствене воље – слободе – према природним и друштвеним законима. Зашто у исто време и ограничавамо слободу? Баш зато што је слобода свесног човека ограничена разумом, расуђивањем о ослободи других.

Свако прекорачење природних правила и закона доказано доводи у опасност људску врсту. Док су после рушења од човека успостављених прописа увек настајала побољшања етичких вредносних норми.

Зато те позивам, иако нисам успео да метафизичко прихватим као део стварног, да своју личну стратегију прилагодиш, без обзира на потребну енергију, стварању поља у коме ће већина човечанства оно *ако* претворити у факат, јер није неопходно себе ограничавати чињеницом да се морамо за живота окористити својим делима.

СЕЛМАН:

Наша различита гледишта, очигледно, произилазе из различитог разумевања појма ум.

Мисли које износиш у прва два пасуса су врло сличне ономе што и ја мислим. Ту се слажемо! У трећем пасусу, на крају, ти кажеш: „Са померене позиције гледања користимо ум (памет), а он је само обележје способности мишљења и сазнавања”. Е ту постоји неслагање, чини ми се. Ум, појам који по мом схватању није само памет, већ означава много шири скуп елемената човековог бића, није ограничен на улогу мишљења и сазнавања из померене позиције гледања. Ево једне дефиниције ума из википедије, која није баш релевантан извор али ипак је занимљива: Ум је аспект интелекта и свести доживљен као комбинација мисли, перцепције, памћења, емоција, воље и маште, укључујући и све несвесне когнитивне процесе. Ум манифестује субјективно као ток свести.

Мислим да је изузетно тешко или готово немогуће одвојити гледање са стране, гледање изнутра и искуствено. Нарочито то није могуће у уметности из угла уметника, јер уметник, по природи ствари, почиње од личног тражећи универзално. Веома је велика способност, чак достигнуће, да се „гледа са стране”. То успевају само мислиоци и духовници који су достигли највиша поља свесности.

Што се тиче слободе, ја сам то питање такође покушао да разрадим у тексту који сам ти послао. То питање је веома комплексно. Слобода

се не састоји у томе да радиш шта ти се ћефне, без обзира на то какве последице изазива такво делање. Слобода је стање свести у коме се субјект ослобађа сопствених предрасуда, навика, мустри, општих места и начина перцепције који су научени током живота. Када бисмо хипотетички и достигли такво стање свести, било би нам тешко да живимо у свету у коме постоје разни закони и правила, како си поменуо. Људи би мислили да је у питању неки лудак, фрикс или, у најбољем случају, неки чудак. С тим у вези, потребно је, мислим, наћи неки супститут форми људског понашања у друштву, који долази на место оног што смо одбацили да бисмо били слободни. То му дође као нека мимикрија. Ту стратегију сам упоредио са комедијом дел арте, са неком врстом улоге коју сами бирамо. Не да бисмо обмањивали друге или себе, или да бисмо постали неко други, већ управо супротно. Карактер нашег бића добија разумљиву форму на један нови начин за околину, а с друге стране нам омогућава да не трошимо сувишну енергију штитећи достигнуто стање свести.

Пријатељски поздрав

ЦУЈО:

Морам да те подсетим на неке своје пропусте или недоречена места у досадашњој расправи.

Слажем се са твојом опаском да место живљења није одлучујуће за значај створеног. У овом времену када су средства комуникације узнапредовала до тог нивоа да уопште није битно са које географске позиције човек комуницира са остатком света, ни најмање се не осећам лоше што у причи као примере узимам оне из своје околине. Дефинитивно, живљење у „центрима збивања”, како неки схватају велике градове, не гарантује нити чврсту авангардну позицију нити сигурну актуелност.

Што се тиче значења појединих појмова који се користе у артикулацији оног што називамо уметност, или било чега, морам да будем искључив. Баш непоштовање до сада успостављених значења појмова, као и неспремност људи да их надаље објашњавају и допуњују, производи свенеразумевање стварности. А од нечега или од некуда се мора поћи на овај пут којим смо кренули.

У једном свом излагању кажеш: „Плурализам истина је енорман, све може бити истина, ако се у то уложи довољно енергије, новца и других ресурса”. У другом пасусу говориш: „Универзална утопија није могућа, ни на нивоу мисаоног модела, а поготову не као практични експеримент”. Ја мислим да само успостављени глобални свет, било на ком нивоу, омогућује надаље свеопшту еволуцију или, још значајније, глобалну револуцију. (Добар пример успешне глобализације (универзализације) су све егзактне науке: математика, физика, хемија и др.)

Када кажеш: „Поље метафизике се не може контролисати кроз механизме моћи, зато је то поље слободе”, ја сам сигуран да је баш улажење појединачно у метафизичко поље за „механизме моћи” онај прави тор у коме треба да се нађу мислећи људи да би се у њему „заштићени”, ограничени и „слободни” забављали.

А ум? Ако је он аспект интелекта доживљен и дефинисан појмовима емоција, машта, воља, несвесни сазнајни процес, он као такав свакако манифестује субјективно као ток свести, јер све су то ознаке које одвајају од разума ма колико он сам деловао као његов ограничени свесни део.

Највише поље свесности могу да имају само они којима је претходило директно упознавање стварног сопственим искуством, и веома га је лако разликовати од метагледања, било оно изнутра или са стране.

Слобода и мера за вредност се обликују у процесу одрастања у коме се човек одређује према сопственом опажању и разумевању себе и света, као и слобода и мера у зависности од других људи и њихових уређивања која су део стварног окружења. Ниједан разуман људски створ који је свестан тога да је природно (генетски) добио некакву посебност, на пример, баналну снагу или какав таленат, не поноси се само тиме. Његов разлог за испуњеност задовољством настаје само онда када је свесним коришћењем свог дара учинио нешто значајно и добро на корист свих.

Драго ми је да си се вратио и да и даље имаш воље за ово што радимо. Поздрав од свих нас за све вас.

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Неко време сам био одсутан, пустио сам ум да се испразни од мисли. Сада сам опет ту и оран да се са тобом „рвем” на пољу уметности.

Када сам прочитао твој последњи пост, сетио сам се једне реченице коју сам чуо од једног од мојих професора, да радикалност без транспаренције води у најдубље поноре људског постојања, те да би уметник морао свој ум тако да истренира да буде флексибилан и тврд у исто време. Тврд у довољној мери да не пада из једне у другу догму, а довољно флексибилан да не буде догматичан!

Ти кажеш на једном месту: „Ја мислим да само успостављени глобални свет, било на ком нивоу, омогућује надаље свеопшту еволуцију или, још значајније, глобалну револуцију. Дobar пример успешне глобализације (универзализације) су све егзактне науке: математика, физика, хемија и др.”

Иако мислим да се кроз науку такође може доћи до истине, она се, наука, битно, по свом карактеру и природи, разликује од уметности.

Истине у науци се глобално прихватају као такве све док их неко друго сазнање, доказ, експеримент или феномен не оповргну. У науци, пре свега, постоје опипљиве и мерљиве чињенице, док у уметности то није случај! Глобални свет није хомоген већ је какофонија различитих малих светова. У овом тренутку ништа не наговештава могућност универзализације света, иако ја верујем у универзалност уметности (парадокс). Не верујем да је могућа једноставна аналогија између науке и уметности и из тога закључак који си ти извео.

Оно што је такође спорно јесте када кажеш: ја сам сигуран да је само улажење појединца у метафизичко поље за 'механизме моћи' баш онај тор где треба да се нађу мислећи људи да би се у њему 'заштићени', ограђени и 'слободни' забављали.

Могао би имати право, када би то била једино уметничково уточиште и једино поље где уметник делује. Моја позиција у којој помињем метафизичко поље је само један део комплексне стратегије. То подразумева и размишљање о томе шта данас значи појам социјалне пластике и проширени појам уметности. Они су битно другачији него у време Јозефа Бојса. Метафизичко поље је у том случају поље слободе!

Поздрав Селман

ЦУЈО:

Драги мој Селмане.

Ако помињеш Кунелисов закључак о „радикалном ставу без транспарентности”, очекујем да ми укажеш на тачна места у мом излагању која одговарају овој тврдњи и шта је у мом ставу догма.

Код појма глобални свет постоји погрешна представа о томе да је то некакво трговачко или економско поробљавање.

Ја, напротив, закључујем да је глобализација баш онај, засад успешан покушај слободне размене која се догађа на свим нивоима па и на културном, тј. уметничком. Овим се управо постиже елиминација оних догми које функционишу на нивоу племенског, националног, верског, локалног, културног, личног. Управо у овим процесима ће се најпре остварити они идеали које претпоставља Универзална декларација о људским правима. И зашто би човек као „посебна јединка” бежао од универзалног (глобалног) само слепо бранећи своју посебност (као изузетност), за коју иначе сам нема никаквих заслуга јер ју је добио рођењем. Глобализам заправо баш ту посебност највише штити?

У *Кризама новина* могао си да прочиташ да сам рекао да, баш зато што не постоје правила вредновања у уметности, треба створити „периодни систем” збивања и вредности.

Када не успеваш да нађеш једноставну аналогију између науке и уметности, заборављаш да су сва успостављена подручја наших делат-

ности настајала у оним аналитичким процесима цепања основног људског порива за сазнањем: на посебне уже области или смерове мишљења и истраживања, само да би се у њима лакше досегло разумевање према афинитету изабраног поља, те да све науке али и уметности имају заједнички корен – човека.

Уметност и наука имају исти задатак. Постоје да би човека (појединца) узвисиле до људскости (заједништва).

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Потпуно се слажемо око питања глобалног. Ја бих додао да је глобални свет већ функционалан и да они друштвени концепти који то нису приметили имају гадне проблеме. Ми смо међу њима!

Твоја позиција да треба створити „периодни систем” збивања и вредности ми се много свидја јер има утопијски карактер. Волео бих да ми то мало поближе објасниш, како си мислио да тај систем функционише?

Ја бих баш волео да постоји једноставна аналогија између научне и уметничке процедуре истине, али је очигледно да то није могуће. Тачно је да је човек заједнички именоватељ, али је количина нагомиланог знања и информација до те мере енормна да превазилази могућност свеобухватне синтезе. *Homo Universalis* није више могућ. Сваки покушај би се свео на *all around* дилетантизам. То се односи на науку.

Уметност је једина која би можда могла да обједини људе, или боље рећи: можда би могла да доведе до извесне врсте консензуса око тога које су то универзалне људске вредности. Те вредности нису нове, оне постоје у западној цивилизацији још од античке Грчке, а и раније. Поменуо сам на почетку текста који сам ти послао (снимак једног нотеса) питања седам смртних грехова и деветнаест врлина. Оне и данас функционишу глобално?

Моју опаску у вези са „догмом”, морам да појасним! Никако не мислим да је твој процес мишљења догматски. Напротив, мислим да је начин како ти мислиш веома топао, хуман и редак. Ипак постоје елементи позиције који изгледају као барикада. Да ли је могуће уз помоћ нарочите воље и силе одбранити позицију коју не волиш или која ти није блиска. Пример је питање метафизичког поља уметности!

Ми бисмо могли да покушамо да променимо стране, ти брани метафизичко, а ја ћу га нападати, у пренесеном смислу речи? На тај начин бисмо избегли, можда, замку да у дијалогу свако за себе само реорганизује сопствене предрасуде.

Пријатељски поздрав

ЦУЈО:

Због несавршености људског бића у одређеним позицијама промишљања света, а тиме и уметности, мора се заузети чврст став који зауставља

лаку промисао. Овако се успешно открива и превазилази проблем који се таквим ставом претпоставља.

Нагомилана знања и информације, као и неограничен број новостворених уметничких дела, јесу проблем. Зато сваки савестан стваралац ограничава своју продукцију на само она дела која са собом доносе значајну новину, а они који су открили шта су суштинске вредности знања немају проблем са енормним количинама. Свака забуна може увек да се разреши повратком на почетке мишљења. Са почетних позиција схватања крене се систематски даље у знање и подробном анализом сваког новог корака лако се открије онај прескочени степен који указује на узроке несналажења или неразумевање мноштва информација. Овако се сигурно проналази и она централна, енергетски најбитнија развојна нит која поуздано води сазнање даље без обзира на велики број података.

Дакле, универзални човек је могућ ако успешно успостави систем којим ће енормне информације класификовати према битности. То значи да појединац не мора да их све меморише већ треба да их раздвоји на области или процесе у којима оне најадекватније функционишу. Иначе обавештеност не обезбеђује нити гарантује најзначајнију сврху истих, да помогну у освешћењу човека. Информације својим мноштвом најчешће изазивају забуну.

Несистематизовано предочаване имају намену: да одврате човека од тражења једноставног и достојног решења за остваривање људског сна о слободи, равноправности, правди, миру.

Све човекове делатности чије крајње намере нису остваривање ових стандарда могу се сматрати нељудским.

Што се тиче поља метафизике, морам да ти разјасним своје становиште.

Ја сам га се одрекао. Изгубио сам потребу за њим из већ навођених, мени веома јасних разлога, јер не може да се изгуби нешто што се није имало као што се о ономе што се не познаје или што се не појми, не може ни говорити. Схватио сам да постоји довољно опипљивих појавности које треба да спознам да ми за потпуност живота није потребно ништа више. Разумном човеку такође није битно да ли нешто воли или не, јер први извори љубави су људски сензори или чула. А ако то што се разумом одређује као идеал љубави јесте нешто што је више од пријатељске или сензибилне љубави, онда због очигледног незадовољства функцијом метазнања у њему, у оној мери колико сам га разумео, у тој истој мери му противуречим и одричем га се.

Коначно, периодни систем у уметности смо сви ми који се доследно и предано бавимо креативним проблемима пробали да направимо. Ја знам и за твоје покушаје. Мислим да оно што садржи рад *Дух времена*, који си радио са Татјаном Илић и Миланом Бланушом, може да буде добро полазиште.

Хвала за фотографију. Ја је немам. Поздрав.

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Ниси ми одговорио поводом предлога да променимо стране у расправи у циљу покушаја да превазиђемо сопствене предрасуде! Шта мислиш? Та идеја ми је пала на ум посто сам се сетио Декартове реченице да многи људи мисле да знају да мисле када своје предрасуде само ново реорганизују. Поставља се питање и код мене и код тебе колико је наш процес мишљења квалитетан, то значи: колико је заиста у могућности да направи неки нови скок у непознато, а колико је реорганизација наших предрасуда.

Што се тиче уметничког рада *Zeitgeist*, мислим да је тај рад у то време био романтичан, помало наиван, али ми је јако драго да сам учествовао у његовом настанку. Ипак, иза тога чучи тежња ка утопији. Можда се деси, разговарао сам пре неколико месеци са Бланушом, да се тај процес настави, ко зна. Мислим на процес заједничког размишљања о питању *Zeitgeist*-а. Но, то је једна персонална прича која нема много везе са планетарним питањима о којима ми полемишемо. :-

Пријатељски поздрав

ЦУЈО:

Да би се направио искорак у друго-не-познато, треба претходно схватити, разумети и практично објаснити а потом и успоставити као систем све оно што је без изузетка свим људима најзначајније за њихов опстанак а што је само наизглед лако разумљиво и могуће. Мистичне тајне су нам, у ствари, „пред носом” а ми умишљени, непотребно жељни некаквих далеких, дубоких, несвакидашњих, фасцинантних спознаја покушавамо да, бежећи од првог-стварног, пронађемо себи оправдано прибежиште.

Освешћени људи, уметници, немају права да затварају очи пред недовољно квалитетним а очигледним животним чињеницама са којима се свакодневно сусрећу. И у досадашњим друштвеним системима они су бивали Прометеји или кључари, отварачи врата за човечанство нових поља схватања.

Ако из досадашњих излагања нисмо успели да један другом јасно откријемо своје погледе на свет и уметност, предлажем да се вратимо на почетак приче.

За нови почетак ја предлажем податке из речника.

метафизика (гр. оно што долази после физике), латиницом: *metafizika* фил. у збирци Аристотелових дела, стајале су књиге које су се бавиле начелима и узроцима ствари *после* (...) његове физике (...). Ово, првобитно, чисто спољашње обележје, употребљено је, доцније, као обележавање мишљења које се бави оним што је ван граница иску-

ства, оним што је изван просторновременске стварности; отуда: наука о последњим принципима и узроцима ствари, о сазнању ствари по себи. Три главна проблема којима се метафизика одувек бави јесу: бог, слобода воље и бесмртност душе; *супр. дијалектика*

метафизички (гр...), латиницом: *metafizički* фил. који спада у *метафизичку*; који се налази ван граница искуства, натчулни, натприродни

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Штета је што нећемо покушати да заменимо места, позиције и што нећемо направити један мали експеримент, једну менталну вежбу која би нас можда довела до занимљивих резултата.

Можемо, наравно, овако у недоглед, али чини ми се да нећемо ништа постићи, никуда нећемо стићи, свако од нас ће остати укопан у својим ставовима. То је и разумљиво, јер су ти ставови део темеља нашег људског облика, то је оно што нас чини препознатљивима. Током живота, од рођења па до сада, ми смо учени да свет видимо на одређени начин, да га перципирамо и тумачимо на одређени начин. То је условљено многим факторима, да их не набрајам.

Ослободити се матрице која нам је дата, клишеа, општих места, није нимало лако. То успева екстремно ретко и није безопасно.

Појам метафизика ми је познат од раније. Дефиниција, генеза, све фасете значења су ми познате. Ту нема мистерије, нити конфузије. Мој став није произашао из погрешног разумевања појма. Чудим се да то имплицираш. Никада нисам рекао, а ни помислио да је поље непознатог негде далеко, дубоко или да је у питању нешто несвакидашње. Мада може и то да буде. Нема рецепта. Углавном је поље непознатог везано за нашу сопствену свест која нам је пред носом, или иза носа итд.

Мој став је веома прагматичан и у складу са планом како да се домогнем истине у уметности. Зашто одбацити нешто, зашто себи ускраћивати ишта што може помоћи у трагању, у пренесеном смислу. То не би било мудро.

Пријатељски поздрав

ЦУЈО:

Баш лепо. Био си брз. А бићу и ја.

Стварна промена свести настаје тек онда када је поука директног искуства на то наведе. Скуп мојих животних сазнања говори ми да уметничка истина, ма каква била у свом формалном исказу, има смисла само ако помаже човеку (човечанству) да се ослободи матрица, клишеа, општих места. Али када кажеш само клишеа (не зна се ког), матрице (не зна се какве, које).

Сигурно сам свестан тога да је теби све око појма метафизика јасно, и ако већ потенцираш замену позиција, крени први и почни да размишљаш дијалектички. Постави сам себи питања, дај на њих подробне одговоре, па заступај супротност свом ставу. Иза тога изабери страну.

Ја сам баш тако доспео до свог уверења, а оно гласи: систем уметности какав познајемо, какав нам је са очигледном намером претпостављен и у овом тренутку, углавном служи да би подржао и одржао постојеће стање успостављених вредности и заштитио тренутне хијерархијске односе. Сва истраживања, поступања и закључивања на личном нивоу која искључују однос према постојећем друштвеном систему су испразна а оне који не налазе да је неопходно да дело буде експлицитно ангажовано, намерено да што јасније људе приведе са знању да је могућ бољи, достојнији свет, сматрам неосвешћеним или присталим и од њих никакве користи за човечније, људскије сутра.

Поздрав из Краљева.

СЕЛМАН:

Слажем се са твојом тврдњом да промена свести проистиче из директног искуства. Контекст у којима сам употребио речи матрице, клишеи и општа места је већ постављен у реченици: „Током живота, од рођења, па до сада, ми смо учени да свет видимо на одређени начин, да га перципирамо и тумачимо на одређени начин. То је условљено многим факторима, да их не набрајам. Ослободити се матрице која нам је дата, клишеа, општих места, није нимало лако. То успева екстремно ретко и није безопасно.”

Што се тиче дијалектичког мишљења, могу ти рећи да је то једна од метода коју често користим у сопственој стратегији, примери су дијалози и изложбе, послао сам ти то у једном од мејлова, а и једна од изложби се баш звала *Дијалектика*. То значи да ми такво искуство није странао, напротив, то ми је један од принципа рада. Упркос томе не искључујем могућност заблуде! А управо из тог разлога су ми сумњиве све оне позиције које на изразито искључив начин, без могућности преиспитивања стоје забарикадиране у одређеном рову.

ЦУЈО:

Браво! Чим се не подилази, видиш како глатко тече.

Знам, свакако, да је природа самог мишљења и вођења дијалога, већ појам каже, дијалектички процес. Но колико се у нашем супротно мишљење прима у саговорничковој свести?

Из сопствених искустава закључио сам да је одлазак у метафизички свет линија мањег отпора. Несвестан човек се у немогућности да реши обичне, приземне, свакодневне проблеме, најчешће по инерци-

ји повуче и затвори у своју недодирљивост, у којој на мисаоном, идејном пољу спекулише и исте „решава”.

Ја ниједног тренутка нисам тврдио да то што се само у метасвести догађа није могуће у стварности применити, већ сам по себи схватио да се свет у том случају обично оптимистички улепшава до хедонистичког блаженства или унижава до његове дијалектичке супротности – песимистичког незнања.

Знам да се из овог стања, уместо повратка стварном, може отићи и супротно, у алхемијски херметично магијски мистицизам. Ова позиција је још и најбоље оправдање за неоствареност у стварном свету. Она обезбеђује, за оног ко до ње стигне, посебне привилегије. На том нивоу функционална су само симболичка значења. Али и она нису онај универзални језик који је свима јасан. Један симбол мења своје значење од прилике до прилике, од места до места. Ма колико се то мноштво знамења чинило као богатство, ја мислим да је баш та многострукост његова најслабија тачка која, у свари, рефлектује ону исту збуњеност из стварности – физичког.

Поздрав из Краљева

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Питање прихватања супротног мишљења је пре свега питање угла гледања! Тим пре што ниси спреман да покушаш да мислиш супротно, да се ставиш у улогу саговорника, под условом да се саговорник стави у твоју позицију.

У другом делу ти, у ствари, говориш о патолошким облицима мимоилагања уметника и реалности. Наравно да мистицизам, метафизика, магијско итд. могу бити тотални ћорсокак. Може да се заврши у езотерији попут оне коју представља *Треће око*, потпуно произвољно блебетање које је мање вредно од магарећег прдежа.

Проблем је што ми не говоримо и не мислимо у истим категоријама, вредносним категоријама појма. Када говорим о метафизици, ја мислим на највише домете људског духа, а ти мислиш на примере шарлатанства. Ја често помислим на рецимо Бојса или Клајна, а ти мислиш на неког аматера из локалног контекста који се много ложи на *Треће око*. Зато се ми драстично мимоилазимо, чини ми се, око тог питања.

ЦУЈО:

Не одричем могућност своје ограничености у схватању било кога и било чега. Мада сам ти, чини ми се, јасно предочио да нисам задовољан сопственим искуством са метафизичким.

Одлично је то што ти мој однос према људима који су склони бежању од могућности да одлучују у стварности и делатно је мењају,

звучи као однос према шарлатанима без обзира на то како се они зову. Чак мислим да су они који су представљени свету као велики: Бојс, Клајн и други, још већи кривци што се на све нас који се кроз креативно бавимо тражењем истине, гледа као на шарлатане.

Не бојим се да кажем ни то да сам спреман да себе прогласим за незналицу, хвалисавца, разметљивца, варалицу, само да бих раскринкао све друге који то јесу.

Мислим да свако од нас може да има предрасуде о вредностима, а највише и најчешће их имају они образовани. Ово стога што се њихова спознаја ослања на мноштво података, на спекулативна знања, значења и унапред формулисана и одређена вредности. Само је мали број срећника себи обезбедио сазнање из директног искуства. Вероватно можеш да закључиш и сам на основу својих екстремних доживљавања (проблем од кога носиш ожиљак) да се после тога свет (стварност) управо јасније и изоштреније види.

Не треба себи ускратити ту могућност да, поштујући и признајући све цивилизацијске тековине, сам доумиш она најдубља сазнања и досегнеш највише домете људског духа.

Још један поздрав из Краљева.

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Шта рећи, сем да смо се заглибили и да се ништа конструктивно даље не дешава. Свако је укопан у своје позиције и дијалог добија димензију препирке. То нам није био циљ. Имаш ли неки предлог како даље?

ЦУЈО:

Брате Селмане,

Ако ти мислиш да немаш ништа ново да ми кажеш у вези са тим чиме се бавиш, зашто си изабрао баш то занимање, шта је у њему одлучујуће и како је оно везано за свет, који су објективни критеријуми који те воде, ко их је поставио, шта је са онима који су ван њихових домета, шта са искљученима из ових процеса, шта је уопште уметност, ко је уметник, каква је улога и сврха уметности, да ли она може било шта да промени, шта је вредно у уметности а шта не, ко одређује те вредности, чему идеали, како уметност помаже ослобођењу човека, зашто је слобода неопходна и безброј других питања, онда нека ово што смо до сада радили стане.

Мислим да уопште није потребно и да није могуће заменити места и поља мишљења зато што би се све претворило у фарсу, лакрдију. Свако треба да остане у убеђењу које излаже па ако му се догоди промена – срећно му било!

СЕЛМАН:

Драги Цујо,

Па послао сам ти већ текст у коме сам тежио да детаљно објасним своје ставове везане за уметност, процес мишљења, шта је то за мене уметност, које је њено место, какав смисао она има, зашто сам постао уметник, чему тежим, како је устројена моја садашња стратегија и све остало. На многа питања немам одговора, али имам план како да до одговора стигнем, на нека већ знам одговор. Ти рече да си два пут прочитао, па се, морам рећи, чудим се да ме опет питаш!

Волео бих да знам твоје мишљење о свим овим питањима које си поставио мени. Можда ће онда, из тога, произаћи дијалог.

Поздрав

ЦУЈО:

Пошто сам морао још једном да прочитам оно што сам читао већ два пута и да наново размислим о нашем дијалогу и његовом „наставку”, закључујем: Твој докторски уметнички пројект (његов садржај) заслужује уважавање и пажњу. Ово првенствено стога што сам био у прилици да ишчитам исте неколицини наших колега.

Једино ми се чини да је и он, докторат, због обзира према друштвеним правилима, још једна представа за професоре, оцену, диплому.

Ја сам претпостављао да ће наша расправа превазићи све предрасуде, сујете, људске врлине и слабости и отићи у такву отвореност која би се изједначавала са личним исповедањем. Сигуран сам да би само таква расправа и тебе и мене довела до оне универзалне истине садржане у универзуму, сваком људском бићу и правом, озбиљном уметничком делу.

Предлажем да прегледамо свако своје досадашње исказе, да у њима исправимо словне, граматичке и синтаксичке грешке, да их затим свако за себе одштампа и у њима подвуче зеленом оно што сматра да је најзначајније, наранџастом оно што је мање битно, а црвеном оно што нам се не допада како смо га дефинисали. Онда да за сваку обележену мисао пронађемо одговарајући пример из живота (стварности). Тек тада да поново разменимо комплетне текстове.

Можда је ово начин да боље схватимо прво сами себе а онда и један другог.

Ја сам убеђен да свако од нас има још много тога да каже.

Поздрав из Краљева

СЕЛМАН:

Супер идеја! Слажем се, чим стигнем из Чачка, крећем у акцију!

Поздрав С.